

Enric Benavent

Llibertat religiosa i acció socioeducativa

Recepció: 06-06-2018 / Acceptació: 24-07-2018

Resum

Els professionals de l'acció social es troben moltes vegades atenent persones que provenen de contextos culturals i religiosos molt diversos. La llibertat religiosa és un dret que ha de ser respectat en tots els àmbits de la vida i en totes les persones. Per poder atendre les persones des de la seva globalitat cal saber de quina manera atendre també les demandes relacionades amb la llibertat de creences. Una visió laica de la societat ha d'integrar les diverses conviccions i creences personals en benefici d'una major cohesió social.

Paraules clau

Espiritualitat, Religió, Diversitat religiosa, Laïcitat

Libertad religiosa y acción socioeducativa

Los profesionales de la acción social se encuentran muchas veces atendiendo a personas que provienen de contextos culturales y religiosos muy diversos. La libertad religiosa es un derecho que debe ser respetado en todos los ámbitos de la vida y en todas las personas. Para poder atender a las personas desde su globalidad hay que saber de qué forma atender también las demandas relacionadas con la libertad de creencias. Una visión laica de la sociedad debe integrar las diversas convicciones y creencias personales en beneficio de una mayor cohesión social.

Palabras clave

Espiritualidad, Religión, Diversidad religiosa, Laicidad

Freedom of Religion and Socio-educational Action

Social action professionals often find themselves working with people who come from a great diversity of cultural and religious contexts. Religious freedom is a right that must be respected in all areas of life and in all persons. In order to be able to work with people from a global perspective, it is also necessary to know how to address demands related to freedom of belief. A secular vision of society must incorporate the whole range of personal convictions and beliefs in the interests of greater social cohesion.

Keywords

Spirituality, Religion, Religious diversity, Secularity

Com citar aquest article:

Benavent Vallès, Enric (2018).
Llibertat religiosa i acció socioeducativa.
Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa, 69, 13-29

ISSN 2339-6954

▲ Una aproximació integral a la persona. La dimensió espiritual

“La intel·ligència que només sap separar trenca la complexitat del món en fragments desunits, fracciona els problemes, unidimensionalitza el que és multidimensional. Atrofia les possibilitats de comprensió i de reflexió, i així elimina també la possibilitat d'un criteri matisador o d'una visió a llarg termini. La incapacitat d'aquesta intel·ligència per tractar els problemes més greus és un dels problemes més greus a què ens enfrontem.” (Morin, 2003)

La concepció de la persona com un ésser integral, no pas com una suma de diferents aspectes, és ben vigent entre els paradigmes educatius i d'acció social contemporanis. L'educació holística (*holos* en grec significa totalitat) és el paradigma educatiu propi del segle XXI on es reconeix la unitat de cada persona que està relacionada amb tot el que l'envolta. La persona, des d'aquesta mirada, és un tot, superant així una visió parcial, en la qual tradicionalment predominava l'aspecte cognitiu. La mirada holística a la persona atén tots els aspectes d'una forma integrada: el físic, l'emocional, el cognitiu i també l'espiritual. El que interessa és la persona i el seu desenvolupament tenint en compte tot el divers ventall d'elements i experiències que configuren el seu ser.

Les noves tendències de la física, que postulen que en l'univers tot està interconnectat i que una part està sempre comunicada amb la totalitat, avalen també aquesta visió holística de la persona. També la teoria del caos postulada, entre d'altres, pel científic americà Edward Lorenz planteja que el món no segueix un patró de comportament fix sinó que hi ha un comportament imprevisible amarat d'incertesa. Aquestes idees aplicades al món de l'acompanyament socioeducatiu ens fan pensar en processos de complexitat i canvi, d'adaptació i de trànsit constant de l'ordre al desordre.

La dimensió emocional està íntimament lligada a una dimensió encara més profunda de cada persona que anomenem dimensió espiritual

Els estudiosos de les intel·ligències múltiples (Goleman, 2007; Gardner, 1943) afirmen la importància de la intel·ligència emocional en la vida de les persones. La intel·ligència emocional (formada per la intel·ligència interpersonal i la intrapersonal) contribueix en un 80% a la satisfacció davant dels reptes que planteja la vida. Les persones que pateixen bloqueig emocional tenen dificultats a l'hora de prendre decisions.

La dimensió emocional està íntimament lligada a una dimensió encara més profunda de cada persona que anomenem dimensió espiritual. En aquesta espiritualitat trobem el jo més profund, l'espai de presa de les decisions més importants. En aquest espai d'última interioritat és on es posen en joc els valors, el sentit, l'objectiu de la vida. Les emocions, com afirma Fortuny (2000), són els gemecs del jo profund: l'alegria parteix de la satisfacció interior, la tristesa té el seu origen en una frustració que es viu internament,

l'agressivitat o la violència també cal relacionar-les amb desenganys o insatisfaccions profundes. Hi ha per tant una dimensió que està al final de tot el que la persona expressa emocionalment, físicament o relacionalment.

Els processos educatius o d'acompanyament han d'afavorir la trobada de cada persona amb aquesta interioritat, amb el sentit profund que dóna a la seva vida. Un professional que vulgui atendre la persona des d'una perspectiva holística no pot deixar de banda aquesta dimensió espiritual. Les persones que s'acosten als serveis socials es caracteritzen per estar vivint experiències de pèrdua i d'angoixa, i per tant de desequilibri en el seu jo més profund. Els professionals han d'actuar com a catalitzadors per aconseguir que cada persona pugui treure la seva millor versió.

Les expressions més visibles de l'espiritualitat, encara actualment, són les que s'expressen des del marc d'una tradició religiosa. La societat diversa i global ha posat al davant dels professionals que acompanyen persones un ventall, inimaginable fa uns anys, de demandes relacionades amb les creences i pràctiques religioses. És important poder comprendre què és la religió i quins són els drets religiosos de les persones.

La religió com a forma cultural de respondre als grans interrogants

“Les religions són impressionants construccions culturals que coordinen les creences, les pràctiques rituals i les normes de conducta dels grans grups humans que sintonitzen amb una determinada visió compartida de la transcendència. Moltes d'elles estan centrades explícitament en Déu, i d'altres estan més aviat orientades cap al treball de la interioritat.” (Nogués, 2007)

Preguntar-se per l'origen de la religió és entrar en un carreró sense sortida. És el mateix que passa quan indaguem sobre qualsevol altre tret distintiu de la humanitat com el llenguatge, la capacitat simbòlica, l'autoconsciència, etc. És impossible arribar a conèixer l'origen absolut de totes aquestes qüestions. Des de l'antropologia de la religió s'ha reflexionat sobre aquest tema, fent diferents apostes de comprensió de l'origen del fet religiós.

L'origen de la religió podria estar relacionat amb les pràctiques sacrificials i amb l'intent de l'home primitiu de poder explicar-se alguns fenòmens naturals. Els interrogants i el temor davant la mort també poden estar relacionats amb les primitives creences religioses o de transcendència. Tylor ha considerat que l'animisme, el reconeixement de l'ànima, és la base de la religió tant en els primitius com en els contemporanis.

El reconeixement que amb la màgia, és a dir, la manipulació de la realitat amb els propis esforços, no n'hi havia prou per aconseguir els béns que desitjaven, diu Frazer que podria explicar l'origen de la religió. Proposa tres etapes en l'evolució de la humanitat: la màgia, la religió i la ciència, en les quals màgia i ciència estarien oposades a la religió.

Alguns pensadors parlen d'un cert evolucionisme en l'aparició de la religiositat i d'una idea de déu únic, creador i paternal que seria anterior a l'animisme. També d'altres relacionen la religiositat primitiva a l'acció, més que a la reflexió de caire filosòfic. Hi hauria una emoció interior, una actitud religiosa personal relacionada amb el sentiment de solitud davant de si mateix i del món que l'envolta.

Aquesta visió del subjecte humà com a centre cabdal de la religió s'oposa a les tesis que desenvolupa Durkheim on defensa que cal buscar l'origen de la religió en formes d'experiència o d'excitació col·lectiva, definint la religió com un fet social.

Sigui quina sigui l'explicació més plausible, el cert és que en algun moment indeterminat l'home va començar a fer-se les grans preguntes relacionades amb el sentit. Les respostes a les qüestions fonamentals de l'existència, i d'una manera especial a tot allò relacionat amb la mort, generen un marc de justificació que, seguint el pensament de Malinowski, donarien lloc a la religió. Aquesta, doncs, tindria una funció terapèutica per contribuir a la superació de l'angoixa humana.

Partint de les aportacions dels diferents antropòlegs, Duch (1997, p. 91) fa una definició pròpia de la religió. "La religió és l'articulació sociocultural de les disposicions predonades de l'ésser humà, la qual en cada temps i cada espai concrets atorga sentit a la totalitat de l'existència humana". Veiem en aquesta definició dos elements bàsics: d'una banda, el caràcter contextual de la religió i, de l'altra, la necessitat de sentit de l'ésser humà lligada al seu caràcter finit i contingent.

Podem identificar tres elements que trobem en qualsevol situació que vulguem qualificar de religió: la persona creient, el misteri i el sagrat

La fenomenologia de la religió ens ajuda a comprendre quins són els trets essencials ineludibles de l'experiència religiosa. Aquesta aproximació al fenomen religiós no es fa sense dificultats, ja que els elements (objectes, rituals...) que considerem religiosos els considerem així a partir de la intenció religiosa de la persona que els viu com a tals, i d'altra banda la intenció religiosa no la podem comprendre sense els elements que utilitza la persona creient per expressar-la (Martín Velasco, 1978).

Estrictament parlant, podem identificar tres elements que trobem en qualsevol situació que vulguem qualificar de religió: la persona creient, el misteri i el sagrat.

Simplificant al màxim podríem afirmar que l'experiència religiosa consisteix en la relació d'una persona creient amb una realitat transcendent, que podem

entendre sota el concepte “misteri”. Aquest misteri de vegades agafa una forma concreta personal i se l'anomena Déu, però en altres casos es tracta d'un concepte inabastable. En tots els casos, l'experiència religiosa és la relació d'una persona concreta i finita amb una realitat transcendent infinita i inefable.

Les possibilitats de relació entre el que és finit i temporal, i el que és infinit i transcendent s'articulen a través d'aquest aspecte fonamental en qualsevol experiència religiosa: el sagrat. Tots els elements que configuren el fet religiós s'inscriuen en l'àmbit del sagrat, que determina un ordre peculiar de realitat. El sagrat es manifesta com una realitat diferent de la realitat natural o profana. Tota la història de les religions està constituïda per la presència de realitats sagrades. El que és sagrat ho és per la seva relació amb el misteri, amb la divinitat. El sagrat és sempre una realitat contextual, pròpia d'un conjunt de persones que a partir de la seva intencionalitat religiosa viuen aquella realitat com a diferent, a causa de la relació que aquesta estableix amb el misteri. La relació més immediata que estableix una persona creient no és directament amb la divinitat sinó amb el sagrat.

L'àmbit del sagrat està format per elements materials o temporals que adquireixen la capacitat d'afavorir una relació entre la persona creient i la realitat transcendent. Així doncs, trobarem el sagrat en forma d'objectes (Creu), de temps (Ramadà), de persones (Buda), de llocs (Sinaí), de ritus (Bar Mitzvah), d'edificis (Gurudwara), de textos (Alcorà). Tots ells tenen la capacitat d'actuar com a símbols, és a dir, tot i ser elements terrenals ajuden la persona creient a entrar en contacte amb la transcendència. Totes les realitats de l'àmbit del sagrat són elements contextuais, per tant només serviran eficaçment com a elements sagrats en el context d'una determinada religió.

La relació dinàmica entre els tres components bàsics de l'experiència religiosa pot servir per comprendre el funcionament de qualsevol religió: una persona creient entra en contacte amb la realitat transcendent pròpia de la seva religió (misteri) i ho fa mitjançant elements sagrats. Aquesta dinàmica és ascendent i descendent ja que el misteri a la vegada es fa present a la vida de la persona creient a través d'elements sagrats.

La religió, que antigament s'havia definit com una forma de donar explicació als fenòmens enigmàtics que afecten la vida humana, és considerada en l'actualitat com una superestructura social que a més de ser un espai de sentit vital per als seus membres, on troben resposta als grans interrogants vitals, té una gran diversitat de funcions de caire econòmic, polític i social. Totes les cultures tenen algun tipus de creença o pràctica religiosa organitzades comunitàriament.

Les grans preguntes relacionades amb el sentit de la vida, amb els valors, amb els objectius vitals més profunds són compartides per totes les persones de totes les èpoques i condicions socials. La forma de donar resposta a

aquestes qüestions fonamentals obre un gran ventall de possibilitats, religioses i no religioses d'altres.

Interseccions de la religió amb l'espiritualitat

“Con todo, sin embargo, parece claro que entre religión y espiritualidad no tiene por qué haber enfrentamiento, así como tampoco identificación. Esta afirmación conlleva dos conclusiones inmediatas: por un lado, una religión conscientemente alentada por la espiritualidad resulta beneficiosa y eficaz. Por otro, la afirmación de la no-identificación entre ambas permite reconocer la existencia de una espiritualidad laica o incluso atea”. (Martínez Lozano, 2012)

Religió i espiritualitat són dos conceptes que presenten dificultats en la seva delimitació. Segons com entenguem els seus límits i les seves interseccions pot influenciar la manera d'abordar aquests àmbits de la persona en les feines d'acompanyament.

Una visió tradicional d'aquests conceptes ens dibuixava un escenari en què la religió és un constructe multidimensional més ampli que l'espiritualitat. En aquesta visió, la religió comprèn un conjunt divers d'experiències, creences i pràctiques individuals i col·lectives. El terme espiritualitat, d'altra banda, es refereix per caracteritzar algunes persones que individualment tenen un compromís més profund amb la seva tradició religiosa. D'aquesta manera la religió inclouria el que avui anomenem espiritualitat, que seria simplement una forma específica de viure la religiositat. En aquest marc conceptual no totes les persones religioses es considerarien espirituals i en canvi tota persona considerada espiritual s'entén sempre dintre del marc religiós. No hi ha possibilitat de concebre l'espiritualitat fora de la religió.

La visió contemporània de les relacions entre espiritualitat i religió és ben diferent, degut en part a l'ascendència de la postmodernitat que ha legitimat un coneixement individual i subjectiu de la realitat diversa i múltiple.

L'espiritualitat pot existir juntament amb la religió o com a realitat separada, fora del context religiós

Una visió contemporània d'aquests dos conceptes inverteix l'anterior model i considera que el concepte més ampli és el d'espiritualitat. L'espiritualitat pot existir juntament amb la religió o com a realitat separada, fora del context religiós. Diversos autors parlen d'espiritualitat i religió com a conceptes diferents, el primer relacionat amb una dimensió individual, relativament subjectiva, i el segon amb un conjunt de creences i pràctiques compartides que poden estar relacionades amb l'espiritualitat o no. D'aquesta manera, desconnectant l'espiritualitat de la religió, l'espiritualitat agafa un àmbit més ampli, i s'arriba a afirmar que tothom és, d'alguna manera, un ésser espiritual (Comte-Sponville, A. 2006).

En treballs que vinculen l'espiritualitat amb les professions socials (Canda & Furman, 2010; Gilligan & Furness, 2006; Hodge, 2017) es parteix d'aquesta visió universal relacionada amb l'experiència humana. Tothom experimenta l'alegria, el dol, l'esperança, la necessitat de sentit, entre altres aspectes de l'existència humana que transcendeixen la realitat empírica.

La paraula espiritualitat havia arribat a ser una paraula desafortunada per a molts (Martínez Lozano 2012). Es referia a quelcom allunyat de la vida real, oposant esperit i matèria, i sovint es confonia amb la religió. Actualment, amb aquesta nova conceptualització, l'espiritualitat ha adquirit una imatge positiva, referida a un àmbit intrínsec i saludable de l'experiència humana.

La religió, en canvi, està relacionada amb la institucionalització, que sovint té una connotació més negativa en el món contemporani, a causa, entre altres motius, de la crisi de les grans institucions (Duch 2010). No obstant això, i d'acord amb Taylor, no podríem comprendre el món contemporani sense comprendre la religió ja que s'ha desdibuixat la línia entre allò religiós i allò secular. La religió en l'actualitat impregna tota la cultura, i de vegades és més influent allà on és menys òbvia. Taylor (2011, p. 33) proposa una definició de religió que ens ajuda a situar-la en el complex entramat de la vida cultural pròpia dels humans. Així doncs, la religió és definida com “una xarxa emergent, complexa i adaptativa, de símbols, mites i rituals que, d'una banda, configura els esquemes de sentir, pensar i actuar de tal manera que atorga a la vida sentit i propòsit i, d'altra banda, interromp, disloca i desconfigura tota estructura espabilitzadora”.

Lluny d'acceptar la seva desaparició, Casanova (2000) afirma que la religió està en procés de transformació, i a Europa li està costant comprendre i acceptar el pluralisme religiós ja que s'ha passat d'una ortodòxia religiosa a una ortodòxia secular. Els estats que eren homogeniament religiosos van passar a ser homogeniament seculars, sense preguntar-se per la pluralitat de religions. El pluralisme religiós ha vingut a Europa de forma abrupta a causa de la immigració.

Amb aquesta nova conceptualització, l'espiritualitat ha adquirit una imatge positiva, referida a un àmbit intrínsec i saludable de l'experiència humana

La religió i les seves implicacions en l'acció social

La llibertat religiosa, un dret fonamental

“Tota persona té dret a la llibertat de pensament, de consciència i de religió; aquest dret inclou la llibertat de canviar de religió o de creença, i la llibertat de manifestar-les individualment o col·lectivament, en públic o en privat, mitjançant l'ensenyament, la pràctica, el culte i l'observança.” (Declaració Universal dels Drets Humans, article 18)

Aquest article de la Declaració Universal dels Drets Humans protegeix totes les formes de convicció personal, religiosa o no religiosa, així com el dret a no professar-ne cap. Es tracta d'un dret recollit per molts tractats, convenis, pactes i constitucions ja que contempla quelcom fonamental que cal protegir activament.

Tota la legislació que desenvolupa aquest dret defensa el dret a la llibertat de pensament, de consciència i de religió posant èmfasi en el fet que ningú no pot ser objecte de mesures coercitives que posin en joc la llibertat d'adoptar les creences religioses que desitgi. Les diverses propostes legislatives també emparen la llibertat de pares, mares o tutors legals de triar l'educació religiosa o moral que volen par als seus fills.

La Convenció de les Nacions Unides sobre els drets de l'infant (1989) obliga els Estats membres a respectar el dret de l'infant a la llibertat de pensament, de consciència i de religió, i anant més enllà del que és estrictament religió assenyala la necessitat de promoure el desenvolupament i el benestar espiritual i moral dels infants.

La Carta dels drets fonamentals de la Unió Europea (2000) en l'article 10 defensa, en els mateixos termes que la Declaració dels Drets Humans, la llibertat de pensament, de consciència i de religió reconeixent també el dret a l'objecció de consciència, sempre d'acord amb les lleis nacionals que en regulen l'exercici.

Més enllà del dret a professar una religió o una convicció personal no religiosa, també es recull el reconeixement de la llibertat en la manifestació externa de la pròpia religiositat, de pensaments o creences. Aquesta només es pot veure limitada per tal de "protegir la seguretat, l'ordre, la salut o la moral públiques, o els drets i les llibertats fonamentals dels altres", tal com diu l'article 18.3 del Pacte internacional de drets civils i polítics (1966).

La Constitució espanyola (1978), després d'afirmar-se en el principi de no-discriminació per raó de naixença, raça, sexe, religió, opinió o qualsevol altra condició o circumstància personal o social (article 14), estableix que cap confessió té caràcter estatal, i que els poders públics han de tenir en compte les creences religioses de la societat i mantenir les conseqüents relacions de cooperació amb les confessions religioses. Seguint els tractats internacionals ratificats per l'Estat, recull el dret a la llibertat religiosa en l'article 16, on es garanteix la llibertat ideològica, religiosa i de culte dels individus i de les comunitats sense cap més limitació, en les seves manifestacions, que la necessària per al manteniment de l'ordre públic protegit per la llei. També garanteix que ningú no podrà ser obligat a declarar quant a la seva ideologia, religió o creences, així com (article 27.3) el dret dels pares a escollir la formació moral i religiosa dels seus fills.

En la mateixa línia que tota la legislació de rang superior, l'Estatut d'autonomia de Catalunya (2006) diu, a l'article 42, que "els poders públics han de vetllar per la convivència social, cultural i religiosa entre totes les persones a Catalunya i pel respecte a la diversitat de creences i conviccions ètiques i filosòfiques de les persones, i han de fomentar les relacions interculturals per mitjà de l'impuls i la creació d'àmbits de coneixement recíproc, diàleg i mediació". I l'article 21.2 estableix que en el marc de l'ensenyament públic, que és laic, les mares i els pares tenen garantit el dret que llurs fills i filles rebin la formació religiosa i moral que vagi d'acord amb les seves conviccions.

Els principis reconeguts a la Constitució espanyola relatius a la llibertat religiosa queden desenvolupats en la Llei orgànica 7/1980, de 5 de juliol, de llibertat religiosa. En aquesta llei es desenvolupa el contingut, l'exercici, els límits i les relacions dels poders públics amb les confessions religioses.

Tota la normativa relacionada amb la llibertat religiosa que hem vist es basa en quatre grans principis: 1) No es pot establir cap discriminació ni coerció relacionada amb les creences personals, ni amb la seva manifestació pública. 2) L'Estat, i per tant l'administració pública, ha de mantenir una posició de neutralitat en relació amb les creences religioses. 3) Hi ha possibilitat de cooperació entre els poders públics i les confessions religioses. 4) Els poders públics han de fomentar la convivència social, cultural i religiosa.

Els drets religiosos que hem estat abordant són inalienables. Cap persona, sigui quina sigui la seva circumstància d'edat, classe social, capacitat intel·lectual o situació legal pot ser desposseïda d'aquests drets.

Els drets religiosos que hem estat abordant són inalienables

Aconfessionalitat, laïcitat, laïcitat positiva o laïcisme

“La laïcitat és un sistema on tothom sense excepció es pot reconèixer, ja que el valor democràtic de la llibertat religiosa i de pensament sí que pertany al patrimoni públic. En aquest sentit, la laïcitat és un punt de trobada.” (Coll, 2012)

Malgrat que a la Constitució espanyola no hi ha una afirmació explícita de l'aconfessionalitat de l'Estat, a l'article 16.3 s'afirma que “cap confessió tindrà caràcter estatal”. Amb aquesta frase es posa de manifest la neutralitat de l'Estat i la no-discriminació dels ciutadans en coherència amb l'article 14. Es distingeix clarament l'Estat de les confessions religioses. Aquesta afirmació és compatible amb el concepte de laïcitat, entès com a independent de tota confessió religiosa.

La segona frase de l'article 16.3, però, genera una interpretació diferent de l'article: “Els poders públics tindran en compte les creences religioses de

la societat espanyola i mantindran les consegüents relacions de cooperació amb l'Església catòlica i les altres confessions." Aquí sembla que es vol parlar més aviat d'aconfessionalitat que de laïcitat, ja que no exclou la cooperació amb les religions. Aquesta aconfessionalitat, com es pot apreciar, és discriminatòria ja que es dóna un tracte preferencial a l'Església catòlica, cosa que sembla entrar en contradicció amb la primera part de l'article.

El concepte de laïcitat i el d'aconfessionalitat que es dibuixen en aquest article són molt propers. En els darrers anys s'ha introduït un terme que fa comprendre encara més la proximitat dels dos conceptes, és la "laïcitat positiva". Aquest nou concepte exclou la indiferència o l'hostilitat de l'Estat vers les religions pròpies d'una laïcitat negativa o laïcisme. Des d'un context laïcista es promouria l'exclusió dels elements religiosos de l'espai públic, en canvi, des de la laïcitat positiva, entesa la separació entre l'Estat i les religions, s'admetria crear espais de llibertat on totes les opcions religioses i conviccions personals legítimes poguessin desenvolupar-se. Això és el que es vol afirmar en la segona part de l'article 16.3 de la Constitució espanyola.

En el marc de l'aconfessionalitat o laïcitat positiva poden coexistir les diferents visions de la vida, sense privilegis ni discriminacions

En el marc de l'aconfessionalitat o laïcitat positiva poden coexistir les diferents visions de la vida, sense privilegis ni discriminacions. La laïcitat distingeix allò que és públic i que afecta a tothom, d'allò que és privat i que no tothom ha de compartir. D'aquesta manera queda justificat que l'Estat no professi cap religió, ni tampoc l'ateisme o l'agnosticisme. Això és la garantia de la llibertat religiosa i de pensament de tothom.

Des de la laïcitat positiva no s'exclou la possibilitat de col·laboració entre institucions religioses i institucions públiques, en favor de la cohesió de la societat. Aquest respecte a la diversitat religiosa assegura que cap creença o institució religiosa es pot apoderar de l'espai públic.

Queda clara, doncs, la diferència entre l'aconfessionalitat o laïcitat positiva del laïcisme o laïcitat negativa. Des del laïcisme es voldria relegar la religiositat a l'espai privat de les persones i d'aquesta manera excloure-la de l'àmbit públic. Això suposaria coartar el dret a manifestar les pròpies creences. Pretendre que l'espai públic sigui homogeni des del punt de vista de les conviccions personals seria contradictori amb els principis d'una societat liberal i democràtica, fonamentada en el pluralisme d'opinions. D'acord amb Martínez Sistach (2015), podem parlar d'un estat laic però no d'una societat laica, ja que al si de la societat conviu una pluralitat de persones amb les seves creences i conviccions personals. La convivència a l'espai públic de diverses visions de la vida, no només és legítima i inevitable, sinó que seguint el pensament de Cortina (1986) és desitjable. Les creences o conviccions personals no es poden imposar però és bo compartir-les i assegurar una sana convivència entre elles.

Els drets fonamentals i les persones vulnerables

“Acollir suposa l’acceptació d’una existència diferent de la pròpia que se’ns posa al davant per deixar-li espai en el propi territori, que no és només geogràfic, sinó també mental i afectiu. Tota alteritat és, alhora, inquietant i interpel·ladora perquè ens obre un món desconegut, que comença allà on acabem nosaltres. Davant l’altre incert i ignot, podem reaccionar de maneres diferents: ignorant-lo, rebutjant-lo o interessar-nos-hi fins al punt de deixar-li pas i anar vers ell.”
(Consell assessor per a la diversitat religiosa, 2015)

La presència de diversitat religiosa als serveis socials és molt més evident que en altres àmbits de la societat. Fenòmens com la immigració, associada a les condicions socioeconòmiques de moltes de les persones immigrades, fa que sigui molt notable la presència de persones que tenen entorns religiosos diversos i diferents del context cultural-religiós cristià que els acull.

La Llei de serveis socials¹, que té entre els seus objectius afavorir la convivència social i la igualtat efectiva de les persones, promovent el respecte, la tolerància i la responsabilitat en les relacions socials, té entre els seus principis d’actuació l’atenció personalitzada i integral i el respecte per la dignitat i els drets de la persona. Entre els drets fonamentals de les persones, com hem vist, hi ha el dret a la llibertat de religió i d’expressar aquestes creences.

Per això la Llei estableix com una de les situacions amb necessitat d’atenció especial la discriminació per motius religiosos (article 7). D’aquesta manera la Llei afirma que “totes les persones tenen dret a accedir a l’atenció social i a gaudir-ne, sense discriminació per raó del lloc de naixement, ètnia, sexe, orientació sexual, estat civil, situació familiar, malaltia, religió, ideologia, opinió o qualsevol altra circumstància personal o social” (article 9.1).

Quan la Llei aborda els drets de les persones que són ateses en centres residencials (article 12) subratlla el dret d’exercir la pràctica religiosa, respectant el funcionament normal de l’establiment i la llibertat de les altres persones.

De la mateixa manera que a la Llei de serveis socials, que dona les directrius generals d’atenció a les persones amb l’objectiu de garantir les necessitats bàsiques dels ciutadans, altres lleis o documents més específics destinats a col·lectius concrets també recullen la necessitat de respectar i incloure en la globalitat de la intervenció l’aspecte religiós de la persona.

La dimensió espiritual de la persona és independent de l’edat o de la capacitat intel·lectual que tingui. Hi pot haver la temptació de considerar poc importants les necessitats derivades de l’espiritualitat en segons quins col·lectius de persones. Creure que una persona pel fet de ser gran, de ser petita, de ser pobre o de tenir una capacitat intel·lectual diferent no té necessitats espirituals és menystenir-la en allò més essencial que té.

La dimensió espiritual de la persona és independent de l’edat o de la capacitat intel·lectual que tingui

Quan un col·lectiu de persones presenta unes característiques diferencials molt específiques i, a més, el seu grau de vulnerabilitat és elevat, cal fer una proclamació concreta dels seus drets fonamentals, que no són altres que els drets que tenim totes les persones.

Així doncs, veiem com a la Llei dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència², després d'afirmar el principi de no-discriminació relatiu a les creences dels infants i adolescents, dedica l'article 33 a la llibertat de pensament, consciència i religió recordant que els infants i els adolescents tenen dret a la llibertat de pensament, de consciència i de religió, tal com recull la Declaració dels Drets Humans. També queda recollit el dret i el deure, dels pares i les mares, els titulars de la tutela o que en tinguin la guarda i els educadors, de cooperar perquè els infants i els adolescents exerceixin aquesta llibertat, de manera que contribueixin a llur desenvolupament integral. L'article 13 d'aquesta llei remarca que les pràctiques culturals o religioses no poden justificar en cap cas una discriminació, limitació o exclusió d'infants i adolescents en el ple exercici del dret a l'educació.

Un altre dels col·lectius de persones que habitualment són usuàries de serveis socials són la Gent Gran. A la *Carta dels drets i deures de la Gent Gran a Catalunya*³, les persones grans afirmen el dret a ser respectades en les seves creences, i inclouen explícitament l'espiritualitat quan parlen del dret a desenvolupar plenament les seves oportunitats i potencialitats: "Les persones grans tenim dret a assegurar la dignitat en les condicions de vida i habitatge afavorint la seguretat i el benestar físic, moral, psíquic i espiritual, així com una atenció de qualitat".

També observem que el dret a la llibertat religiosa és recordat com un dret propi de les persones amb discapacitat intel·lectual a la *Carta dels drets fonamentals de les persones amb discapacitat intel·lectual*⁴ quan a l'article 11 es recorda que "la persona amb discapacitat intel·lectual com tot ésser humà té dret a la llibertat ideològica, religiosa i de culte. Ningú, en contra de la seva voluntat, el podrà obligar a declarar sobre la seva ideologia o religió".

La manera de concretar la gestió d'aquests drets fonamentals normalment s'articula en els serveis de proximitat com són la sanitat, l'educació, els serveis socials o la gestió municipal

La Llei de drets i llibertats dels estrangers⁵ diu que, en l'exercici dels drets, els estrangers ho faran en condicions d'igualtat amb els espanyols. L'Estat espanyol, a més, reconeix el dret d'asil per a persones que tenen temors fonamentats de ser perseguits per motius de raça o religió, entre d'altres.

En el manual de *Drets i deures de les persones estrangeres*⁶ es dedica un apartat a la llibertat ideològica i religiosa per afirmar, en línia amb els grans tractats de drets fonamentals, que la llibertat de creences i de culte és universal. Aquest document es fa ressò dels acords que l'Estat espanyol té amb l'església catòlica, amb l'església evangèlica, amb la comunitat musulmana i amb la comunitat jueva, que tenen com a objectiu facilitar i ajudar a la pràctica d'aquestes religions, tant en la seva dimensió personal com social.

Tal com hem vist fins ara, tota la legislació oficial, així com altres documents vinculats amb els drets de determinats col·lectius, parteixen de la necessitat indiscutible de tenir en compte i respectar la religiositat de les persones. La manera de concretar la gestió d'aquests drets fonamentals normalment s'articula en els serveis de proximitat com són la sanitat, l'educació, els serveis socials o la gestió municipal.

La gestió de la diversitat religiosa en els serveis socials

“L'exercici de la llibertat religiosa és un dret i, per tant, els ciutadans que professin una determinada fe han de poder exercir aquest dret amb unes condicions mínimes.” (Griera, 2011)

Observem com en els darrers anys en l'àmbit dels serveis socials s'han multiplicat les demandes relacionades amb l'exercici de la llibertat religiosa. Normalment es tracta de necessitats religioses relacionades amb les prescripcions alimentàries, amb els llocs de culte, amb els rituals funeraris o amb les celebracions religioses. La forma de respondre a aquestes demandes ha generat un flux d'iniciatives i bones pràctiques que els professionals dedicats a l'atenció directa de la ciutadania han anat elaborant. No hi havia precedents i, per tant, hi havia un buit de referents clars i explícits als quals acudir (Griera, 2011).

Des dels serveis socials és convenient conèixer els grups religiosos que hi ha assentats en el territori

Cada vegada sembla més urgent contemplar la diversitat religiosa com un element clau de la societat, que és imprescindible tenir en compte a l'hora de planificar la gestió de tot allò que és públic. La cohesió social passa inevitablement per la consideració de les diverses opcions personals relacionades amb les creences, com a elements vàlids que aporten valor al conjunt de la societat.

Des dels serveis socials és convenient conèixer els grups religiosos que hi ha assentats en el territori. Cal tenir-los identificats per fer-los presents, per generar vincles de confiança que permetin establir canals de cooperació. Com proposa Vilar (2013 p. 125), el contacte cara a cara és un moment ineludible que no pot substituir l'estructura organitzativa dels serveis. Tenir contacte habitual amb els representants de les comunitats religioses, convidar-los a actes públics, assistir a actes que les comunitats organitzin, poden ser formes de donar un reconeixement que va més enllà del que és estrictament normatiu.

D'altra banda, en els diferents nivells d'actuació dels serveis socials, és recomanable identificar, si és que n'hi ha, quines poden ser les necessitats religioses de les persones que s'estan acompanyant

D'altra banda, en els diferents nivells d'actuació dels serveis socials, és recomanable identificar, si és que n'hi ha, quines poden ser les necessitats religioses de les persones que s'estan acompanyant. Cal tenir coneixement de les possibles demandes que hi pot haver i conèixer quin grau de suport tenen en les comunitats religioses. Massa sovint es barregen demandes d'origen religiós amb d'altres que tenen un origen cultural o que tenen relació amb una situació concreta de la comunitat. No és fàcil fer aquesta mena de distin-

cions, ni els criteris per fer-les sempre són iguals a tot arreu. Amb tot, com apunta Griera (2011, p. 62), no és banal saber si una demanda té arrel religiosa o no, ja que el fet de reconèixer el caràcter religiós de la demanda fa que aquesta es pugui emparar sota els drets de la llibertat religiosa i, per tant, pel fet de ser un dret fonamental cal vetllar per al seu acompliment.

Hi ha algunes demandes d'arrel religiosa, i per tant emparades en el dret de llibertat religiosa, que podrien entrar en contradicció amb altres drets o amb valors fonamentals propis de la professió. Aquesta confrontació de valors interpel·la i incomoda els professionals, i demana, tal com proposa Vilar (2013, p. 119), posar ordre, conèixer criteris d'actuació i estructurar millor la pràctica professional quotidiana, a fi d'evitar grans volums de conflictivitat.

La Direcció General d'Afers religiosos de la Generalitat acaba de publicar la *Guia per al respecte a la diversitat de creences en els serveis socials bàsics*, amb la finalitat de proveir als professionals d'un instrument referencial que ajudi a situar les eventuais situacions conflictives degudes al dret de llibertat religiosa, en un context de reflexió que vagi més enllà de la casuística. Es tracta d'un document que, partint dels codis deontològics, de les declaracions universals i de la legislació vigent, aporti elements orientatius, recomanacions i bones pràctiques amb la finalitat que els professionals reflexionin, en el seu context concret, sobre les respostes que cal donar a cada cas i estableixin criteris compartits a partir del diàleg i la participació.

Conclusions

Més enllà de la religió, cal considerar la dimensió espiritual de la persona com un espai comú a tots els humans dedicat a la recerca del sentit

La religió és una realitat humana. Podem trobar indicis de creences de tipus religiós ja en els primers homínids, i no hi ha cultura humana que no hagi desenvolupat algun tipus de sistema religiós. El pronòstic de la progressiva desaparició de la religió en favor del coneixement racional i científic, no només no s'ha acomplert sinó que vivim en un moment, especialment en algunes zones del món, de gran vigor religiós i espiritual. La diversitat religiosa és un fet i a la nostra societat és una realitat innegable el pluralisme religiós que la configura. Això té un efecte especial en les professions dedicades a l'acompanyament de persones en els seus diferents processos vitals.

Més enllà de la religió, cal considerar la dimensió espiritual de la persona com un espai comú a tots els humans dedicat a la recerca del sentit. L'eterna pregunta pel sentit, amb totes les variants que es puguin imaginar, necessita trobar respostes adequades a cada individu i a cada moment vital. Aquest espai de reflexió, de llibertat interior on es forgen les grans decisions vitals, on es construeix la pròpia escala de valors és el que constitueix la dimensió espiritual de la persona. Les religions, i altres formes de convicció personals, són maneres concretes i contextuais de donar contingut a les preguntes últimes que els humans ens fem.

La llibertat religiosa és un dret fonamental emparat en tots els marcs legals. Els professionals que treballen en els serveis socials han d'atendre sovint persones que provenen de contextos culturals i religiosos diferents. De vegades hi ha desconeixement sobre les realitats religioses de les persones ateses i també sobre les possibilitats i límits d'atendre algunes demandes relacionades amb la llibertat de creences.

L'analfabetisme religiós que té bona part de la població és un problema educatiu que algun dia s'hauria de resoldre. El desconeixement dels elements religiosos que configuren bona part de la cultura occidental és una llacuna cultural que impossibilita tenir una visió completa i crítica del propi entorn. Això es fa especialment greu quan el món es globalitza i hem de compartir la vida amb persones que provenen d'universos culturals i religiosos molt diferents.

Tota la població en la seva educació obligatòria hauria d'estar formada en cultura religiosa. En el moment en què es va dissenyar el sistema educatiu després de la dictadura es va perdre l'oportunitat d'instaurar una assignatura de cultura religiosa obligatòria per a tothom, impartida des d'una vessant no confessional. En aquell moment, la pressió de l'Església va abocar les negociacions cap a un model d'ensenyament de la religió de caire confessional i optatiu, que ens ha portat com a conseqüència un baixíssim nombre d'estudiants que en la seva formació reben algun tipus de continguts sobre religió.

L'analfabetisme religiós que té bona part de la població és un problema educatiu que algun dia s'hauria de resoldre

Els professionals que treballen acompanyant persones haurien de tenir, en la seva formació, alguna assignatura sobre la dimensió espiritual de les persones i sobre les religions. La formació sobre l'ésser humà que es fixa únicament en les dimensions biològica, psicològica i social deixa de banda un aspecte clau dels humans, la recerca de sentit. Aquest és, segons Frankl (1998), el motor de les persones. Independentment de quina sigui l'adscripció religiosa de cadascú, inclús si aquesta no existeix, les persones estan en constant recerca de sentit, en constant procés de valoració i de decisió. Quan una persona està en situació de vulnerabilitat, per la causa que sigui, es fa especialment necessari poder acompanyar-la també des d'aquest espai íntim que és on es mouen les decisions més profundes.

Enric Benavent Vallès
 Professor d'Antropologia
 Facultat d'Educació Social i Treball Social Pere Tarrés
 Universitat Ramon Llull
 ebenavent@peretarres.org

Bibliografia

- Benavent, E.** (2013) *Espiritualidad y educación social*. Barcelona: Ed. UOC
- Canda, E. R.; Furman, L. D.** (2010). *Spiritual diversity in social work practice*. Nova York: Oxford University Press.
- Casanova, J.** (2000). *Religiones públicas en el mundo moderno*. Madrid: PPC
- Coll Calaf, M.** (2012). *Laïcitat i diversitat religiosa*. Diversia, (2).
- Comte-Sponville, A.** (2006). *L'Esprit de l'athéisme*. Paris: Éditions Albin Michel.
- Consell Assessor per a la Diversitat Religiosa** (2015). *Acollir el foraster: l'hospitalitat com a deure i actitud espiritual*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Governació i Relacions institucionals, Direcció General d'Afers Religiosos.
- Cortina, A.** (1986). *Ética mínima*. Madrid: Tecnos.
- Duch, L.** (1997). *Antropología de la religión*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Duch, L.** (2010). *Religió i comunicació*. Barcelona: Fragmenta.
- Fortuny, R.** (2000). *Els exclosos reclamen espiritualitat*. Barcelona: Cristianisme i Justícia.
- Frankl, V. E.** (1998). *El hombre en busca de sentido*. Barcelona: Herder.
- Gardner, H.** (1943). *Las cinco mentes del futuro*. Barcelona: Paidós
- Generalitat de Catalunya** (2018). *Guia per al respecte a la diversitat de creences als serveis socials bàsics*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Gilligan, P.; Furness, S.** (2006). *The role of Religion and Spirituality in social work practice*. British Journal of Social Work, 617–637.
- Goleman, D.** (2007). *Inteligencia emocional*. Barcelona: Kairós
- Gomes Faria, R.; Hernando de Larramendi, M.** (2011). *Guía de apoyo a la gestión pública de la diversidad religiosa en el ámbito de la alimentación*. Madrid: Observatorio del pluralismo religioso en España.
- Griera i Llloch, M. del M.** (2011). *Diversitat religiosa i món local: una mirada a Europa*. Diputació de Barcelona. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- Hodge, D. R.** (2017). The evolution of spirituality and religion in international social work discourse: Strengths and limitations of the contemporary understanding. *Journal of Religion and Spirituality in Social Work: Social Work Thought*.
- Martín Velasco, J. de D.** (1978). *Introducción a la fenomenología de la religión*. Madrid: Ed. Cristiandad.
- Martínez Lozano, E.** (2012). Una búsqueda espiritual creciente. *Revista Aragonesa de Teología*, (36), 7–22.
- Martínez Sistach, L.** (2015). *Estat laic i societat plurireligiosa*. Barcelona: Arquebisbat de Barcelona.
- Morin, E.** (2003). *Tenir el cap clar*. Barcelona: La Campana
- Nogués, R. M.** (2007). *Déus, creences i neurones*. Barcelona: Fragmenta.
- Taylor, M. C.** (2011) *Después de Dios*. Madrid: Siurela
- Vilar, J.** (2013) *Cuestiones éticas en la educación social*. Barcelona: Ed. UOC

-
- 1 Llei 12/2007, d'11 d'octubre, de serveis socials
  - 2 Llei 14/2010, de 27 de maig, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència
  - 3 Carta dels drets i deures de la Gent Gran a Catalunya (DOGC 4021- 1/12/2003)
  - 4 http://www.dincat.cat/carta-de-drets-fonamentals-de-les-persones-amb-discapacitat-intellectual_20916.pdf
  - 5 Llei Orgànica 4/2000, d'11 de gener, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social
  - 6 http://www.bcn.cat/novaciudadania/pdf/es/assessoria/programes/drets_deures.diba_es.pdf
-

